

GAZİ SULTANLAR VE İSLÂMİN SINIRLARI

Geç Orta Çağ ve Erken Modern Dönemlere İlişkin
Karşılaştırmalı Bir İnceleme

ALİ ANOOSHAHR

Türkçesi:
Yahya Kemal TAŞTAN

YAYIN NU: 1794
KÜLTÜR SERİSİ: 1001

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-240-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods* © 2014, Routledge
Bu kitabın Türkçedeki yayın hakları Akçalı Ajans vasıtasıyla Ötüken Neşriyat'a aittir.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Resmi: Pânîpet Meydan Muharebesi'nde İbrahim Lûdî'nin öldürülmesi sahnesi. 1590 tarihli *Vâkıât-ı Bâbü'rî* (©British Library, Or. 3714 vol., f. 368) adlı yazmadan alınmıştır.

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ali Anooshahr; 1975 yılında Tahran’da doğdu. 1998 yılında Teksas Üniversitesi’nden mezun oldu. 2005 yılında UCLA’da doktorasını tamamladı. Kaliforniya Üniversitesi’nde Modern Dönem Öncesi İslâm Tarihi dersi veren Prof. Dr. Anooshahr, Orta Çağ ve erken modern dönem “karşılaştırmalı İslâm imparatorlukları” konusunda çalışmalar yapmaktadır. *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods* (2009); *Turkestan and the Rise of Eurasian Empires: A Study of Politics and Invented Traditions* (2018); *The Mughal Empire from Jahangir to Shah Jahan: Art, Architecture, Politics, Law and Literature* (2019, Ebba Koch ile), eserleri arasında yer almaktadır.

Yahya Kemal Taştan; İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesidir. Modernleşme, milliyetçilik, millî tarih yazımı, edebiyat ve kimlik, etnisite, seyahat kültürü gibi alanlarla ilgilenen Yahya Kemal Taştan okumakta, düşünmekte, not almakta, okuduğunu hazmetmeye çalışmakta, çeviriler yapmakta ve zaman zaman yazmaktadır. Bilhassa okuma eyleminin dayanılmaz hazzını tatmış olmanın, bu dünyadaki en büyük nimet olduğuna inanmaktadır. Yayınevimizden *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* (2017) adlı telif eseri ve Peter Golden’dan *Dünya Tarihinde Orta Asya* (2014) başlığıyla Türkçeleştirdiği bir çevirisi neşredilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür • 9

Türkçe Baskıya Ön Söz • 11

Giriş • 13

1

Bâbü'r Nasıl Gazi Oldu • 35

2

Timur Mirasının Reddi ve Bâbü'r İmparatorluğu'nun Doğuşu • 67

3

Gazi Sultanın Menşei • 97

4

Müessis Sultan İmgesini İcat Etmek • 119

5

Üçlü Sultan Modeli • 155

6

Tatarlar ve Osmanlılar • 181

7

Gazavât-ı Sultan Murad Han-ı Sâni • 211

Sonuç • 249

Kaynakça • 253

Dizin • 265

TÜRKÇE BASKIYA ÖN SÖZ

Gazi Sultanlar'ın Türkçe yayınlanmasına hayli sevindim. Çeviriyi üstlendiği için Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan'a içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca Türkçe çevirisini yayınlayan Ötüken Neşriyat'a da minnettar olduğumu söylemek isterim. Bu kitabı yazma fikri, 2002 yazında Delhi'de *Bâbürnâme* ve Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitaplarını okurken ortaya çıktı. Kitapta, zaman ve mekân üzerinden bireyler arasındaki bağlantıları göstermek istedim. Bu yaklaşım için özel bir kavram belirlemedim ama bugün "bağlantılı tarihler" olarak bilinen yönteme benzediğini söyleyebiliriz. Aradaki fark, Batı ile olan irtibatları değil, özellikle İslâm dünyası içindeki bağlantıları araştırmak istememdi. İkinci hedefim, kaynaklarla edebî açıdan bir ilişki kurmaktı.

Kitap yayımlandıktan sonra birçok eleştirmen kitabın karşılaştırmalı yaklaşımı hakkında yorum yaptı. Argümanın diğer bazı yönlerinin de yararlı olabileceğini eklemek isterim. Örneğin:

1. Herhangi bir türdeki otobiyografik yazılarda, metnin yazarı (örneğin Bâbür) ile metindeki karakter (yine Bâbür) arasında ayırım yapmalıyız. Bu tür metinlerde sunulan "benlik" genellikle bir edebî karakterdir. Bu, karakterin tamamen kurgu olduğu anlamına gelmez. Yazarın metninde kendi icat ettiği karakterin rolünü oynaması çok olasıdır.

2. İnsan deneyiminde, zaman ve mekân çok öznel olabilir.

3. Metinler çoğu zaman gerçeği yanlış temsil edebilir, ancak bu yanlış temsiller tarihsel olarak önemlidir.

4. Tarihsel metinler hâlâ edebî yapılarıdır ve diğer metinlere atıflarının izini sürmek çok önemlidir.

5. Sözlü hikâyeler zamansız değildir. Kâğıda döküldükleri zaman ve yer hakkında bize anlatıda bahsettikleri zaman ve yer hakkından daha fazla bilgi verebilirler.

Argümanın diğer bazı yönlerinin de doğrudan “gaza” ile ilgili olmayan konular için faydalı olabileceğini eklemek isterim. Bunlar şunları içerir:

1. Onuncu yüzyılda Türklerin tasavvuf yoluyla Müslüman olmaları;
2. Nizâmî-i Arûzî Semerkandî'nin aksi açıklamalarına rağmen Gazneli Devleti ile *Şâhnâme* arasındaki ilişki;
3. Bâbü ve Timurlu mirası arasındaki çok sorunlu ilişki;
4. Erken Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihçiliğin siyasi retoriği.

Son olarak, kitabın eksikliklerine rağmen, *Gazi Sultanlar*'ın Türkçe versiyonunun, Orta Çağ'da İslâm dünyası tarihlerinin birbirine bağlılığı üzerine daha fazla çalışmaya ilham verebileceğini umuyorum.

Ali Anooshahr
Davis, California
ABD

GİRİŞ

Miladi 1021 yılında Ebu Nasr el-Utbî, Arapça bir belagat gösterisi ve İslâm tarihyazımındaki en eski hanedan tarihlerinden kabul edilen *Yemînî* adlı kitabını yazarken, eserin mukaddemesinde “mübalağalı, aldatıcı, dehşet ve hayret verici, hiçbir hakikate dayanmayan, gözlemlenebilir ve kanıtlanabilir gerçeklikten yoksun” efsanelerden şikâyetçidir.¹ Fakat birkaç sayfa sonra, Müslümanların hâkim olduğu topraklar ile müşriklerin idaresi altındaki Hindistan sınırında (bugün yaklaşık olarak Pakistan ve Güneydoğu Afganistan’ı kapsayan bölgede), 994-1186 yılları arasında hüküm sürmüş olan hamisi Gazneliler hanedanının ortaya çıkışı hikâyesini anlatmaya başladığında Hint kralı Caypal’a karşı Emîr Sebük Tegin’e zafer kazandıran tuhaf bir hadise hakkında şu rivayeti aktarır:

Kâfirlere yakın bu cenk meydanlarının etrafında, kartalların bakışlarını diktiği ve daha aşağılarda ise bulutların kümelendiği Guzak denilen bir dağ vardı. Dağ; tümsekler, çukurlar, kıvrımlar ve kavislerle doluydu. Dağın geçitlerinden birinde temiz bir su kaynağı mevcuttu; Hanefî fikhına² göre temiz sayılan bu su, necis yahut murdar değildi. Şâyet bu suya herhangi bir necâset atılırsa gökyüzü kararır, büyük fırtınalar ortalığı kasıp kavurur, dağlara ve ummanlara karanlık çöker, etraf dehşetli soğuk boralarla dolardı ve bu vaziyet; necâseti atan kişi, gözlerinin önündeki *mevt-i ahmere** ve en büyük azaba apaçık bir şekilde şâhit oluncaya kadar da sürerdi. Emîr, bunları bildiği hâlde, bir miktar kazuratın suya atılmasını emretti. Emrin yerine getirilmesinin akabinde, şehvet düşkününü kâfirler için kıyâmet gününün dehşetleri zuhur etti, bunu, ardi

¹ Muhammad ibn ‘Abd al-Jabbar al-‘Utbi, *al-Yamini fi Sharh Akhbar al-Sultan Yamin al-Dawlah wa-Amin al-Millah Mahmud al-Ghaznawi*, ed. I.D. al-Thamiri, Beirut: Dar al-Tali’ah, 2004, s. 14. Ahmad ibn ‘Ali al-Manini, *Sharh al-Yamini al-Musamma bi-al-Fath al-Wahbi ‘ala Tarikh Abi Nasr al-‘Utbi*, cilt 1, Cairo: al-Matba’ah al-Wahabiyah, 1869, s. 40.

² Hanefî fikhı, Sünnî İslâm’daki dört büyük hukuk geleneğinden biridir.

* [“zorlu, çok ızdıraplı ölüm” çev. notu].

BÂBÜR NASIL GAZİ OLDU

Zahîrüddin Muhammed Bâbü'r'ün (ölümü. 1530) şöreti, biri siyasi diğeri edebî olmak üzere iki başarısına dayanmaktadır. Türkistan'daki akrabaları (Timur'un torunları) arasındaki zıvanadan çıkmış iktidar mücadelesinden ve on beşinci yüzyılın sonları ile on altıncı yüzyılın başlarında Özbek Şeybânî Han'ın elinde akrabalarının nihai yok oluşlarından boş ellerle kurtuldu. Buna rağmen Bâbü'r, bizzat Hindistan'a vararak orada Bâbürlüleri denilen hanedanını kurmayı, bu sayede siyasi saygınlığını kazanmayı başardı. Çağatay Türkçesinde yazılmış otobiyografik bir hatıra kitabı olan eseri de aynı derecede önemliydi. Hem türü hem de tercih edilen dili sıradışıydı. Bâbü'r'den önce kişinin kendi hayatıyla ilgili bir tarih kitabı yazması nadirattandı, ayrıca Çağatayca (Farsça değil) tarih yazmak da istisnai bir eylemdi. Bâbü'r'ün gelecek kuşaklara miras olarak bıraktığı şey, tahsilli bir mirzanın, yurdundan edilmiş bir avarenin ve nihayet bir gazinin düşüncelerinin kayıdır. Aslında *Bâbü'r-nâme*, diğer gazilere öykünmenin, metin yazımında ve genel olarak özbiçimlendirme üzerinde etkisini ve niteliğini sınamak için mükemmel bir zemin sunmaktadır.

*Hâtırat'*ın ortaya çıkardığı şey çarpıcıdır. Tarihî ve destansı kahramanların, özellikle de eski ve çağdaşı gazi sultanların, çeşitli kroniklerde saklı hatıraları, yalnız *Bâbü'r-nâme*'yi etkilemekle kalmadı. On altıncı yüzyılın başlarında Kâbil'e (bugünkü Afganistan'da) giren Bâbü'r, birçok gazinin tarihlerini okumaya başladı ve bu kitaplar, ziyaret ettiği yerleri tarihsel olarak belirledi, oradaki eylemlerini etkiledi ve bu nedenle tasvirlerine de işledi. Edebî eserlerin en özgünü olan *Bâbü'r-nâme*, pek çoğunun kimliği tespit edilebilen ve en azından bir örnekte fazlasıyla şaşırtıcı olan diğer birçok metne yapılan atıflarla (ve daha doğrusu sayfaların yankılarıyla) derinlemesine iç içe geçmiştir; şaşırtıcı, çünkü bu kitaplardan biri erken dönem Osmanlı

TİMURLU MİRASININ REDDİ VE BÂBÜR İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU

Bâbü İmparatorluğu'nun kökeni hakkında, çağdaşı Osmanlılarinkine kıyasla çok az ihtilaf vardır. Genellikle Bâbü'ün *Hâtırat*'ına dayanan modern bilim insanları, Timur'un bu maceraperest torununun Türkistan dağlarını aşarak Kuzey Hindistan'ın yerel Müslüman ve gayrimüslim hâkimlerinin üzerine barut sağanağı yağdırdığını ve sonrasında torunu Ekber'in imparatorluğu kurma çabalarının temelini oluşturacak toprakları fethettiğini kabul ederler.¹ Bu toprak kazanımları yanında Bâbü'ün torunlarına, meşruiyet ve iftihar vesilesi olan Timurlu/Türk-Moğol kültürel ve siyasi mirası bıraktığına da inanılır.²

Bu bilimsel kabul, daha yakın zamanlardaki yeni bilgilerin, bu kabulün dayandığı temellerle ilgili tutarsızlıkları ortaya çıkarmasına rağmen devam etmektedir. Özellikle Bâbü'ün Timur ile büyük önem taşıyan ilişkisi, *Hâtırat*'ta Hindistan işgalinin ayrıntılı şekilde anlatıldığı bölümlerde izahı imkânsız bir şekilde mirza tarafından örtbas edilir. Bunun yerine Bâbü kendisini dikkat çekecek biçimde Osmanlılar ve Gazneli Sultan Mahmud gibi bir gazi olarak sunar. Ancak giriş bölümünde anlatıldığı gibi modern bilim insanları, Bâbü'ün söylemini genellikle reddederler.

Bâbü İmparatorluğu'nun doğuşu nazariyesinde ikinci dayanak olarak öne sürülen barutun rolüne ilişkin vurgu, çok eskilere dayanmaktadır. Askerî devrimin erken modern dönemde Avrasya'da mey-

¹ Örneğin bk., J.F. Richards, *The Mughal Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 8.; D. Streusand, *The Formation of the Mughal Empire*, Delhi: Oxford University Press, 1989'da Ekber'in "gerçek" kurucu olduğunu iddia eder.

² J.F. Richards, *Mughal Empire*, s. 9.; C.B. Asher and C. Talbot, *India Before Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, ss. 117-118.

GAZİ SULTANIN MENŞEİ

Kuşku yok ki Fars-İslâm tarihçiliğinde başka hiçbir hükümdar, Gazneli Mahmud kadar “gazi sultan” rolünü, tartışmasız bir şekilde kendi şahsında tecessüm ettirebilmiş değildir. Mahmud’un mirası neredeyse efsaneleşmişti ve bu, hiç de rastlantı değildi; Gazneli hükümdar imajını yaratmak için büyük bir özen ve çaba sarf edildi. İslâm tarihçiliğinden bugüne kalan en eski hanedan tarihlerinden birinin ve aynı zamanda sarayında yazılan Farsça başlıca kasidelerden birinin hükümdarlığı sırasında yazılması son derece önemlidir. Bu bölümde, Mahmud’un sayısız metinsel prototipten, hatta sayısız edebî ağdan meydana gelmiş bir halita olan gazi sultan imajının somut örneği hâline gelişi tahlil edilecektir. Ancak bunun yanında, Mahmud’un bizzat bu imajın yaratılmasına müdahil olduğu ve aslında onları alenen dışı vurmuş olabileceği varsayımını sınamak için kanıtlar aranacaktır. Bir başka deyişle, 3. Bölüm, metin ve metin dışı (*hors-texte*) arasındaki yapay sınıra da meydan okumaya çalışacaktır.

Konuyu daha anlaşılır kılmak adına, kısa bir tarihî anlatının ardından, Mahmud’un Hindistan’daki gazalarıyla ilgili anlatıların, erken İslâmî dönem fetih anlatılarını yeniden canlandırışı tartışılacaktır. Kendinden öncekilerin aksine, Gaznelilerin gayrimüslimlerle karşılaşmaları, İslâma karşı şiddetli bir tehdit karşısında meydana gelen savunma amaçlı cihatlar olarak değil, daha çok yenilmesi güç bir gazi sultanın idaresinde gerçekleşen saldırgan ve nedensiz baskınlar şeklinde tasvir edilir. Bu savaşlar hakkındaki rivayetler, muasır birçok kaynakta var olmasına rağmen, kabaca standartlaştırılmış bir düzeni izler. Aslında bu rivayetler, tek tip bir edebî modele dayanmaktadırlar. İlginç olan şu ki, müstakil tarihyazım gelenekleri bize, tüm gaza anlatılarının Hindistan’dan gönderilen zafername-lerden türetilmiş olduklarını söylemektedirler. Bu kavrayışla, Gaz-

MÜESSİS SULTAN İMGESİNİ İCAT ETMEK

Mahmud'un temsil ettiği gazi sultan tipi ile "Orta Çağ"ın diğer gazileri arasında bir tenakuz mevcuttur. Mahmud muhteşem bir sultan olduğu kadar aynı zamanda harikulade bir gazi olarak tanımlanırken diğer gazi sultanlar genelde daha mütevazı bir biçimde tasvir edilirler. Osmanlı hanedanının müessisi Osman Bey'in ya da Bâbü'r'ün, Gazneli Mahmud'dan daha basit ve daha mütevazı hayatlar yaşadıkları, genellikle göçebe uc beyleri olarak anıldıkları unutulmamalıdır.

Bu tenakuz, on birinci asrın siyaseti ve tarihçiliği hakkındaki gelişmelerin bir tahlili ile telif edilebilir. Hem Gazneliler hem de Selçuklular giderek bürokratik bir devlete dönüşürken gaza, en azından imparatorluk idarecileri tarafından tehlikeli bir eğlence olarak görülür. Beyhakî'nin (ö. 1077) Mahmud'un oğullarının tarihini anlattığı *Târih-i Beyhakî* ve vezir Nizâmülmülk'ün (ö.1092) Selçuklu sultanı Melikşah'a (ö.1092) sunduğu *Siyâsetnâme* gibi eserlerde sultanın başlıca vazifesinin mülkün adil idaresi ve muhafazası olduğu iddia edilir; oysa gazanın uclara atanan düşük rütbeli kimselerce yürütülmesinin daha iyi olacağına inanıldığını açıkça görmek mümkündür. Bu bağlamda "müessis sultan"ın yeni bir hanedan imgesi olarak ortaya çıkışı anlamlıdır. Mahmud'un babası Sebük Tegin (ö. 999), bu imgenin somut bir örneğidir. Eski bir köle olan Sebük Tegin, bir askerî topluluğu idare eden, sade ve adilane hayat süren ve zahitliğe eğilimli sıradan askerdir. Bu imajı yaratmak için on birinci asır tarihçileri, en az bir asırdır meslektaşları tarafından kullanılan eski geleneksel temalardan faydalanmışlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Taberî (ö. 923) ve özellikle Mes'ûdî (ö.956) gibi eski İslâm tarihçileri, kaynaklarından bazılarını sadelik ve müsriflik arasındaki ikili karşıtlık üzerine düzenlemişlerdir; ahlaki bir illiyet bağıyla donatılmış bu kutuplaşma, onuncu yüzyılda Abbasî halifeli-

ÜÇLÜ SULTAN MODELİ

Bir önceki bölümde ortaya konan tez, Mahmud ve maiyetindeki-lerden bazılarının Gazneli sultanı, ideal gazi sultan olarak tasvir ederlerken, diğer bazı müelliflerin ise aynı sırada Mahmud'un babası Sebük Tegin'in hatırasından ve muhtemelen yaşlı emîrin benlik sunumundan faydalanarak müessis sultan imgesini yarattıklarıydı. Oğlunun aksine Sebük Tegin gösterişten uzak ve vakur bir Türk'tü ve zahitlik ideallerinin somut örneği olmuştu. Üstelik Sebüktegin'in hatırası, sefih ve müstebit biri olan torunu Mesud'un, Sebük Tegin'e çok benzer bir şekilde tasvir edilen Selçuklu Türkleri karşısındaki çöküşünü açıklamak için kullanıldı. Bir başka deyişle Gaznelilerin tarihi, özellikle Beyhaki'nin (ö. 1077-78) kaleminde, sırasıyla Sebük Tegin, Mahmud ve Mesud'da tecessüm eden döngüsel bir "kuruluş, yükseliş ve çöküş" modeline büründü, daha sonra bu döngünün yerine yeni bir döngü (Selçuklularınki) ikame edildi.

Bu bölümde, modelin bütün ayrıntıları ve ardından bu modelin yayılması, ayrıntılarıyla gösterilecektir. Öncelikle, Müslüman Şark'ta on birinci asrın kalem ehli müelliflerinin, özellikle meşhur Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün (ö. 1092), Beyhaki'de örtük olarak belirtilen döngüsel tarih modelini genişlettikleri ileri sürülecektir. Nizâmülmülk'ün bu modele dikkate değer katkısı, cihadı, zirvesine ideal hükümdarda (Mahmud) ulaşan hükümlerlik ikliminden uzaklaştırarak, gazayı müessis sultan tipine havale etmesi olmuştur. İkincisi, Moğol döneminde, Celâleddin Mengübertî (ö. 1230) (bugün Özbekistan sınırlarındaki Hârizm'den) adlı bir Müslüman hükümdarın hayat hikâyesinde, müessis sultana mülteci ve avare gibi son bir niteliğin nasıl eklendiği gösterilecektir. Üçüncüsü, bu bölüm üçlü sultan döngüsünün Müslüman tarihçiler tarafından muayyen bir hanedanın tarihini planlamak için defalarca nasıl kul-

TATARLAR VE OSMANLILAR

Aralık 1398’de, Türkistan’ın bednam fatihi Timur, Hindistan’ı işgal ederek burayı tamamen tahrip etti.¹ 1399 baharında geri dönerken, oğullarından birine seferi anlatan ve güya bunun nedenlerini açıklayan bir mektup gönderdi. Yüzyıllar sonra belge, Bibliothèque National’de kataloglanacağı Fransa’ya doğru yol aldı. Timur’un mektubunda, işgalin mantıklı açıklamasını yapan kısım şu şekildedir:

Hindistan’ın bazı vilâyetlerindeki küfrün karargâhına karşı gazâ ve cihad etmek üzere yola çıktık. Tanrı’nın dâvetine icâbet eden ve fâni dünyadan dâr-ı bekâya irtihal eyleyen merhum Sultan Firuz’un (Hindistan hükümdarı) bir zamanlar satın aldığı kölelerin, Firuz’un evlâtlarına İslâmın hükmü altındaki Delhi şehrini ve sair yerleri vermeyecekleri haberi südde-i saâdetime vâsil oldu. Ayrıyeten bu gâsıplar zulüm ve tecâvüz elini alabildiğine uzatmış, yağma ve talanı âdet edinmiş, hayâsızlık denizine küstahlık gemilerini indirmiş, tüccarlara ticâret yapma kapılarını kapatmış, eşkıyalıkta ehil olmuş ve akla gelebilecek her türlü zarar ve ziyanın müsebbibi olmaktadır geri durmamışlardır. Akıntıları neredeyse rüzgâr kadar hızlı olan nehirleri, râkımı gökyüzü kadar yüksek görünen dağları aştık. Delhi şehri civarına ulaşana dek sayısız çöl geçtik, puthâneleri yıktık ve kâfirleri katlettik.²

İşgalin nedenleri hakkındaki bu kısa girişin ardından mektubun ana bölümü, Timur’un Delhi hâkimi Müslüman hükümdara karşı savaşını ve şehrin düşüşünü ayrıntılarıyla anlatmaya başlar. “Kâfirlere”

¹ Timur’un bu istila sırasındaki hükümranlığının tahlili için bilhassa bk. B.F. Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989 ve T. Nagel, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München: C.H. Beck, 1993.

² A.H. Navai, *Asnad va Mukatibat-i Tarikh-i Iran az Timur ta Shah Ismail*, Tehran: Bungalow Tarjumah va Nashr-i Kitab, 1977, ss. 69-70.

GAZAVÂT-I SULTAN MURAD HAN-I SÂNÎ

Ankara Savaşı'nın ardından Çin'e büyük bir sefer tertiplemek üzere Semerkant'a dönen Timur, 1405'te öldü ve yerine oğlu Şahruh geçti. Gelinen noktada Osmanlı-Timurlu ilişkisinin ikinci aşaması başlamış oldu. Bu bölümde, özellikle gaza ile ilgili olan ve II. Murad döneminde doruğa ulaşan bu ilişki tahlil edilecektir. Bilhassa Şahruh'a yazdığı mektuplarda ve Timurlu hükümlerini tanıdığını gösteren sikkelerinde görüleceği üzere I. Mehmed'in (1402-21) Şahruh'un metbuluğunu kabul ettiği ve üstelik Timurluları uzak tutmak amacıyla gazayı (Hıristiyan güçlere ve Tatar/Timurlulara karşı) ustalıklı kullanmaya çalıştığı, tüm bu süre zarfında dâhilde birliği tesis etmek için saldırgan bir siyaset izlediği iddia edilecektir.¹ Ancak Mehmed, kendisini tam salâhiyetli bir gazi sultan olarak sunamadı yahut olamadı. En azından muahhar Osmanlı tarihçileri tarafından bu şekilde hatırlanmadı. Buna karşılık, gazi sultan rolünün somut örneği olarak hanedanın hükümlerini tamamen geri almak², gaza eden bir hükümdar olmanın yanı sıra diğer gazilerin üstünde bir sultan da olmak, oğlu II. Murad'a nasip oldu. Böylece Murad, Osmanlı tarihinde yeni bir döngüyü başlattı, fetret devrinin keşmekeşinden sonra ikinci bir yükselişin işaretini verdi. Murad'ın yeni gazi "persona"sı, son derece metinsel, birçok parçadan mürekkep bir karakterdi ve Anadolu'daki gaza tarihlerinin tercüme ve derlenmelerinden elde edilen motifler ile epizotlardan meydana gelmişti. Dolayısıyla bu imaj, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı gibi Osmanlı hanedan tarihlerinde kendi özgün biçimine kavuştu.

Eski tarihlerin derlenmesi ve tercümesi asla tesadüfî bir tercih değildi. Murad, Fetret Devri'nden beri her Osmanlı beyini pençesine alan baş döndürücü siyasi istikrarsızlığın üstesinden gelme-

¹ bk. İncalcık, "Mehammed I", *Encyclopedia of Islam 2*, Leiden: Brill.

² Elbette sadece o değildi. İstifade edeceği başka 'mitler' de vardı.

SONUÇ

Önceki bölümlerde, gazi sultan imajının oluşumu, yayılması, ihyası ve temsil süreci ayrıntılarıyla anlatıldı. Gazneli Mahmud ve saray tarihçileri, Orta Çağ İslâm tarihinde bu imajın en popüler tasvirini yarattılar ve bu imaj, zamanla bir mülkü kaba güçle ele geçirmiş soylu olmayan bir askere meşruiyet kazandırdı. İmajın yeniden canlandırıldığı yerlerde, kaçkın durumdaki başka askerler çoğu zaman konumlarını meşrulaştırmaya ihtiyaç duyuyorlardı. Dahası, Mahmud döneminde yaratılan metinler çok popüler oldu. Mesela birçok belagat talebesinin, inşa tarzı sanatını öğrenmek amacıyla Utbî'nin eserine başvurmuş olduğu anlaşılıyor. Askerî başbuğların tekrar edegelen toplumsal konumuna ve Gaznelilerin metinlerine ulaşabilen methiye yazarlarının varlığına ilişkin bu ikili ittifak, gazi sultan imajının sürdürülmesinde büyük rol oynadı. Elbette gazi sultan tek başına bir imaj değildi; hanedanların gençlik, olgunluk ve çöküşüne karşılık gelen üçlü saltanat imajının bir parçasını oluşturuyordu.

Bu imajlara sahip askerlerin ve hükümdarların yinelenen tasviri, yalnızca edebî mecazların basit bir tekrarı olarak görülmemelidir. Burada incelenen hemen her örnekte, hükümdar ile müellif arasındaki ilişki, samimi bir ilişkidir. Bu hükümdarlardan bazıları oldukça eğitilmiş idiler ve tarih kitapları okumuş oldukları anlaşılmaktadır. Bu husus, özellikle Bâbü'r gibi geç döneme mensup hükümdarlar için geçerlidir. Gazneli Mahmud ve II. Murad'ın belki de en iyi örnekler olduğu bu anlatılarda diğer tarihçilere deneyim sahibi şairler ve methiyeciler eşlik etti. Ayrıca bunlara, seferlerinde yanlarında bulunan kâtipler tarafından sürekli olarak gaza hikâyeleri hatırlatıldı. Celâleddin Hârizmşâh bu türden bir hükümdar olmalıdır. Önceki bölümlerde özetlendiği üzere gazanın tarihi, gaza metinlerinin tarihiyle aynıdır. Müelliflerin beklenmedik anda gazileri vurgulamaları ister hükümdarlar yahut ister kalem efendileri olsun, meşruiyet

DİZİN

A

- Abbasiler 98, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 131, 176, 197
Abdu'l-Hüseyin Hacı Tüni 75
Abdülkuddüs Gengühi 85, 91-94
Afganistan 13, 35, 36, 40, 41, 43, 44, 60, 73, 77, 79, 81-83, 89, 98, 135, 139, 141, 156, 163, 166
Agra 85, 92
Ahmed Celâyir 186, 187, 207
Ahmed Hadraveyh 145
Ahmedi 33, 184, 206-208, 236-240
Ahmed Şikâri 205
Aksaray 195, 199
Aksarayî 196-202, 205
Alâeddin Bey, Karamanoğlu beyi 205
Alâeddin, Gurlu sultanı 45
Alâeddin Keykubad Kervansarayı 199
Alâeddin Muhammed 166, 167
Ali en-Nakî (onuncu imam), Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nakî 126, 127
Alparslan 158
Alptegin 77, 79, 80, 159-163
Anadolu 14, 15, 21, 26, 32, 33, 60-65, 79, 161, 170, 171, 173, 174, 177-179, 183, 187, 190, 193, 195, 196, 198-206, 211, 212, 214, 216, 217, 219, 222, 226, 231, 232, 234, 246
Anadolu beyleri 221, 222
Anadolu beylikleri 32, 221
Ankara 183, 184, 187, 194, 207, 211, 213, 233, 235, 239

Anonim/Giese 220, 236, 241, 246

Arif Ali 219

Âşıkpaşazâde 24, 25, 33, 211, 220, 227, 231, 236, 240-243, 245

Augustine 138

Azerbaycan 69, 186

B

- Bâbür 14-18, 21, 26, 28, 30-31, 33, 35-69, 71-95, 119, 121, 173, 223, 233, 249-250
Bâbürlüler/Bâbür İmparatorluğu 14, 15, 31, 35, 68, 84, 86, 92
Bâbürnâme/Hâtırat, bk. *Bâbür* 11, 16, 17, 35, 36, 39, 43, 44, 52, 56, 61, 72, 78, 79, 81, 83, 84, 86-91, 93
Bağdat 98, 108, 110, 120, 122, 123, 186, 197, 207
Bahadır Şah, Gucerâtlı 68
Balkanlar 189, 190, 220, 221, 223, 233, 240, 247
Batı Anadolu 25
Battal Gâzi 218, 219, 221, 224-229
Battalnâme 25, 33, 217, 218, 219, 220, 221, 223-227, 229, 230, 234, 236, 243, 245
Bâyezid Paşa Câmii 215
Baysungur, Timurlu mirza 70, 71
Bedehşan 89
Behcetü'l-tevârih (Şükrullah) 236, 246
Behlül, Lüdi sultanı 77, 81
Belh 116, 135, 141, 143-147
Beytülmağdis 111, 112
Bihzâd, Kemâleddin Bihzâd 72

Bizans/Bizanslılar 22-25, 171, 172, 218, 219,
222, 240

Boğa el-Kebîr 128-130, 137, 148, 149

Buhara 99, 142, 161

Büstî, Ebü'l-Feth el-Büstî 133

Büveyhoğulları 98, 117

Büyük İskender 98, 109, 113-115, 117

C

Caypal 13, 101, 105

Cemâli, Hamid b. Fazlullah Cemâli 91, 92

Cengiz Han 197, 198

Ceyhun Nehri 114, 135, 138, 140, 141, 143,
145, 146

Cûzcânî, Minhâcüddin Cûzcânî 44, 55, 56,
63-65, 87

Ç

Çin 54, 55, 61, 100, 156, 194, 211

D

Dahhak 111, 112

Dânişmendnâme 219

Dattu Servânî 85, 94

Delhi 16, 44, 48-50, 85, 86, 92, 181, 182, 190

Derviş Muhammed Sârbân 86

Deylem 98

Dicle 111

Doğu Anadolu 186, 213

Don Kışot 250, 251

Dukas 219, 220, 221

E

Ekber 67, 89

Emîr Ahmed b. İsmail 99

Erihâ 110-112

Ertuğrul 192, 195, 238

F

Fâtımiler 98, 108, 117

Fazlullah Paşa 220

Fergana 36, 44, 73, 79, 87, 89, 141, 142

Feridun 98, 109, 111-113, 115, 117

Feridun Bey 184-186

Firavun 111

Firdevsî, bk. Şâhnâme 53, 111

G

Gazavât-ı Sultan Murad 30, 33, 57-63, 65,
211, 217, 220, 221, 226-231, 234,
235, 240, 243, 245

Gazne 14, 43-45, 98, 101, 102, 105, 116, 133,
146, 147, 158, 163, 164

Gazneliler/Gazneli 13, 14, 18-20, 26, 31, 32,
44-46, 65, 68, 76, 77, 79, 81, 84, 98,
106, 107, 109, 112, 113, 118-120,
128, 131, 135, 136, 138, 139, 148,
151, 152, 155-158, 161, 165, 167,
177, 179

Gazneli Mahmud 15, 18-21, 28, 30-33,
44-50, 53, 54, 65, 67, 74-77, 79, 81,
95, 97-99, 101-120, 131, 132, 134,
153, 155, 156, 158, 162, 164, 165,
167-169, 174, 175, 177, 182, 183,
223, 233, 249, 250

Gazni 44

Gerdizî 109

Gucerât 75, 76

Gurlular 45, 46, 56, 65, 166

Guzak 13

Guzgânân 139-141

Gülbeden 88, 89, 94

Güney Afrika 34

Güney Asya 16, 50, 68, 74, 75, 86-88, 102

H

Halep 188, 189

Hamlet 27

Hârizm/Hârizmliler 99, 141, 155, 166

Hâtim el-Esam 145

Hazar

Hazar beyleri 187

Hazar bölgesi 162, 164

Hazar Denizi 98, 166, 230

Hâzinî, Hüseyin Cafer b. Muhammed
el-Hâzinî 132

Herat 71, 82, 89, 91, 188

Hernán Cortés 95

Hıristiyan/Hıristiyanlar 21-23, 178, 187,
191, 200-202, 205, 206, 211, 212,
219, 221-224, 226-229, 235, 238,
239, 246

Anadolu Hıristiyanları 196

Hıristiyan âlemi 188

Hıristiyan krallıklar 200, 201, 224, 225

Hızır 140, 141, 143-146

Hindistan 13-15, 17, 19, 20, 26, 30, 31, 34-
36, 40, 41, 43, 44, 46, 48-50, 53, 55,
56, 60-62, 64, 65, 67-69, 70, 72, 73,
76, 79, 81, 83, 85-87, 89, 91, 94, 97,
98, 99, 101, 106, 107, 108, 109, 110,
112, 113, 114, 115, 132, 156, 157,
158, 159, 161, 162, 163, 175, 181,
182, 183, 194

Hindukuş 65

Hindular/Hindu 14, 19, 52, 102, 104

Hoca Muhammed Ali 83

Horasan 61, 71, 79, 89, 98, 110, 133, 140,
141, 142, 144, 145, 148, 150, 157,
158, 159, 161, 166

Hürşah b. Kubad 94

Hülâgû 197, 198

Hümâyûn 88, 93

Hüseyin Baykara 71, 81

I

Irak 61, 98, 165, 188, 207, 218

İ

İbn Arabşah 69, 186, 188

İbn Bibi 32, 33, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 179, 206, 218, 224,
225, 231

İbrahim Edhem 135, 137, 144, 145, 147, 148

İbrahim, Gazneli hükümdarı 45

İbrahim, Lûdî sultanı 48, 85, 90, 91, 92

İbrahim Tamgaç Han 156

İlhanlılar/İlhanlı 191, 194, 195, 206, 218,
237

İndus Nehri 73, 114

İran 61, 77, 79, 86, 98, 113, 141, 156, 162,
165, 166, 192, 218

İsa, Osmanlı şehzadesi 214

İsficab 99, 141, 142

İskendernâme, bk. Ahmedi 236, 237, 239

İskender, Lûdî sultanı 78, 81, 91, 93

İsrâiloğulları 110

İstahri 141, 142

İstanbul 63, 77, 130, 187, 199, 222

K

Kâbil 35, 36, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 61, 62,
73, 89

Kabus b. Veşmgir 175

Kâbüsnâme 60, 164, 175, 216

Kanos, Bizanslı târihçi 222

Kandahar 89

Kanlıdere 4

Kantakuzen 23

Kânvâ 52, 56, 57, 58, 93

Kânvâ Muhârebesi 30, 51, 53, 60, 62, 87,
88, 90, 93, 94

Karadeniz 57, 200

Karahanlılar/Karahanlı 99, 100, 101, 102,
156, 157, 158, 165

Karahisari, Kasım b. Mahmud Karahisari
216

Karamanoğulları 204, 205, 214, 222, 229,
234, 235, 244, 245

Kara Yusuf 186, 187, 213, 214, 215, 235

Keyhusrev II, Selçuklu sultanı 171, 177, 179

Keyhusrev I, Selçuklu sultanı 171, 172, 173,
174, 179

Keyhusrev, Sâsâni hükümdarı 70

Keykubad I, Selçuklu sultanı 170, 171, 173,
174, 175, 176, 177, 179, 192, 193,
195, 200, 202, 205, 221, 230, 238

Kırgızistan 142

Kızıldeniz 110

Konya 172, 173, 199, 238

Kösedâğ 178, 195, 198, 199, 200
Kur'an 52, 84, 109, 112, 113, 114, 116, 126,
 168, 200
Kutadgu Bilig, bk. Yüsf Has Hâcib 156
 Kuzey Afrika 34, 76, 98
 Kuzey Hindistan 31, 48, 67, 78, 84, 86
 Küçük Asya 61, 62, 65, 195, 196

M

Mahmud Begarhâ, Gucerât sultanı 75
 Mahmud Han 64
 Malatya 190, 192, 193, 218
 Malazgirt 63
 Malazgirt Meydan Muhârebesi 161
 Mâverâünnehr 98, 99, 100, 101, 116, 142,
 156, 161, 166
 Mehmed II, Osmanlı sultanı 57, 75, 81
 Mehmed I, Osmanlı sultanı 194, 209, 210,
 211, 212, 213, 214, 215, 221, 232,
 233, 234, 236, 238, 239, 246
 Mekke 102, 143, 145, 157, 242
 Mercimek Ahmed, bk. Kâbüsnâme 216
 Mesud, Gazneli sultan 32, 45, 77, 107, 108,
 116, 120, 131, 149, 150, 151, 152,
 155, 157, 162, 163, 164, 177, 178
 Mezopotamya 156
 Güney Mezopotamya 122
 Mısır 75, 98, 108, 110, 111
 Moğollar/Moğol 32, 56, 63, 67, 86, 87, 93,
 155, 166, 167, 169, 170, 171, 177,
 178, 183, 192, 193, 194, 195, 196,
 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,
 204, 205, 206, 215, 218, 237, 238, 239
 Muhammed Hârizmşah (Alâeddin Muham-
 med), Hârizmşah hükümdarı 197
 Muhammed Haydar Duğlat 74
 Muhammed, İslâm peygamberi 14, 125,
 143, 145, 146
 Muhammed Sâlih 39
 Muizeddin Muhammed Sâm Şensebâni,
 Gurlu sultan 55
 Murad II, Osmanlı sultanı 15, 18, 25, 28,
 30, 33, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 81, 95,

186, 210, 211, 212, 216, 217, 218,
 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225,
 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234,
 235, 236, 240, 241, 242, 243, 244,
 245, 246, 247, 248, 249, 250

Murad I, Osmanlı sultanı 186, 190, 203, 209
 Musa b. Boğa 128
 Musa, Osmanlı şehzadesi 209, 210, 214, 221
 Musa, peygamber 98, 109, 110, 111, 112,
 113, 115, 117
Mürüci'z-zehab (Mes'ûdi) 120, 123, 128
 Mütevekkil, Abbâsi halifesi 124, 125, 126,
 127, 128, 130, 149, 176

N

nâr-ı nûr 227, 228
 Nesevî, Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed
 Nesevî 167, 168, 169, 170
 Nil Nehri 111
 Nişâbur 116, 117, 141, 142, 143, 144, 146
 Nizâmeddin Hurşid 199
 Nizâmeddin Şâmî, bk. *Zafernâme* 182, 183,
 186, 190

O

Oğuz 205, 217, 221, 248
 Orta Anadolu 187, 203, 212
 Osman Bey, ilk Osmanlı sultanı 119, 121,
 185, 186, 192, 195, 209, 238, 242
 Osmanlılar/Osmanlı İmparatorluğu/Os-
 manlı 15, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 31, 32, 33, 61, 63, 65, 67, 68,
 81, 119, 179, 181, 183, 184, 186,
 190, 191, 193, 194, 195, 206, 207,
 208, 210, 211, 212, 216, 221, 222,
 223, 233, 234, 236, 237, 240, 246,
 247, 248

Ö

Ömer, Hulefâ-yi Râşidinden ikinci İslâm
 halifesi 124, 125, 126, 127, 130, 168
 Özbekistan 99, 135, 141, 142, 155

P

Pakistan 13, 165

Pânîpet 91

Pânîpet Muhârebesi 47, 48, 49, 50, 85,
86, 90, 92

R

Rana Sengâ 51, 55, 62, 84, 90

Rûm 61, 62, 63, 64, 65, 75, 170, 171, 174,
178, 187, 195, 196, 201, 206, 215,
223, 224, 225, 228, 231, 239

Rumeli 24, 212, 216, 221, 226

Rüstem, *Şâhnâme* kahramanı 54, 58

S

Safevîler/Safevî 31, 74, 75, 77, 81, 89

Sa'lebî, Ebû İshâk es-Sa'lebî en-Nisâbüri
110, 112, 113, 115, 117Sâmânîler/Sâmânî 98, 99, 100, 101, 102,
117, 139, 140, 159, 160, 162, 167Sâsânîler/Sâsânî 70, 109, 110, 111, 112,
113, 117Sebük Teğîn 13, 14, 32, 44, 45, 77, 79, 80,
81, 98, 99, 101, 106, 116, 118, 119,
120, 121, 122, 124, 128, 130, 131,
132, 133, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 146, 147, 148, 149,
153, 155, 158, 159, 162, 164, 167,
168, 173, 175

Selâhaddîn-i Eyyûbî 55, 56, 58, 65

Selçuklular/Selçuklu 31, 63, 65, 77, 119,
120, 131, 139, 149, 150, 151, 152,
153, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 164, 165, 166, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 178, 179, 192, 193,
195, 196, 198, 201, 202, 203, 205,
218, 219, 221, 222, 224, 225, 231,
235, 238Rûm Selçukluları bk. Türkiye Selçukluları
64, 166, 170, 171, 179

Selçuklu Türkmenleri 149, 150, 160

Türkiye Selçukluları 32

Semerkant 36, 74, 76, 89, 99, 142, 143, 194,
211, 213, 228, 232, 233, 238

Simurg 54

Sinop 190, 192, 193, 200

Sistan/Sistanlı 20, 120, 121, 123, 132

Sivas 174, 187, 189, 190, 193, 203, 204

Siyâsetnâme, 119, 153, 158-159, 163-165,
175*Siyerü'l-mülûk*, bk. *Siyâsetnâme* 175

Somnat 115

Suriye/Suriyeli 69, 106, 186, 197

Sülemî, Abdurrahman es-Sülemî 137, 144,
145, 148Süleyman, Osmanlı şehzadesi 209, 214, 236,
237, 238, 239

Süleyman Paşa, Osmanlı şehzadesi 247

Süleyman Şah 223

Süleyman Şah Rükneddin, Selçuklu sultanı
174

Ş

Şah İsmail Safevî 74, 81

Şâhnâme 53, 54, 56, 59, 61, 70, 90, 111Şahruh, Timurlu hükümdarı 194, 211, 212,
213, 214, 215, 232, 233, 234, 235,
238, 239, 245

Şakîk-i Belhî 145

Şerefeddin Yezdî 60, 63, 64, 65, 73

Şeybânî Han, Şeybânîlerin ilk hükümdarı
35

Şeyh Bedreddin 221

Şükrullah 33, 184, 206, 208, 236, 246, 247

T

Tabakât-ı Bâburî 87, 88*Tabakât-ı Nâsırî*, bk. Cüzcânî 44, 55, 59, 61,
63, 65, 87

Tahmasb, Safevî hükümdarı 77, 81

Târih-i Beyhakî 119, 162*Târih-i Taberî* 110, 123Tatarlar/Tatar 181, 184, 188, 192, 203, 204,
205, 206, 211, 214, 236, 238, 239

Tavk, Abbasî emîri 121, 122, 123, 130, 149,
150, 152, 178

Tevârih-i Âl-i Osman 63, 184, 211, 247

Tevârih-i Âl-i Selçuk 33, 217, 219, 220, 221,
223, 226, 228, 230, 243, 245

Tevârih-i Karamaniyye 206

Timurlular/Timurlu 31, 40, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 207, 212, 222, 234, 236, 239

“Timur, Timurlu hükümdarı” 14

Tirmiz 141, 143, 145, 146

Tirmizî, Hâkim et-Tirmizî 135

Togan Han, Karahanlı hükümdarı 99, 100

Tuna 57, 234

Türkistan/Türkistanlı 14, 36, 75, 84, 100,
143, 166, 183, 204, 217

Türkiye 195

U

Unsurî, Ebü'l-Kâsım Hasen b. Ahmed Un-
surî-i Belhî 111

V

Varna 57, 58, 62, 186, 228, 229, 242, 243,
245, 246

Y

Yakub b. Leys 20, 120, 121, 132, 133

Yâricânî 204, 205

Yazıcıoğlu Ali 218, 221, 224, 229, 230, 235

Yemini, Kitâbü'l-Yemini 13, 15, 44, 45, 101,
106, 120, 132-134, 166-169, 175

Yunan 22, 23, 192

Yûsuf Has Hâcib 156, 157, 158

Z

Zafernâme (Şâmi) 182, 192

Zafernâme (Yezdi) 60, 63, 64, 65, 73

Zott/Zottlar 122, 123